

Ervaringen met het nieuwe Reil-Orgel te Ermelo

Hans van Nieuwkoop

De eindredacteur verzocht mij in het kort mijn ervaringen te doen gewaarworden met het nieuwe Reil-orgel te Ermelo, ervaringen opgedaan tijdens het voorbereiden en uitvoeren van het concert tijdens de jaarvergadering van 20 maart.

Laat ik vooropstellen, dat ik dit instrument als een uiterst belangrijke bijdrage aan de huidige orgelmakerskunst beschouw en wel om de volgende redenen:

1. Door het doelbewust kopiëren van een bestaand historisch orgel (in dit geval het orgel van Stevens/Hinsz te Tzum) heeft de erkenning gestalte gekregen dat het leerproces een belangrijke plaats heeft gekregen in het orgelmakersvak. En het resultaat getuigt m.i. van de juistheid der ingeslagen weg: zelden bespeel je een nieuw orgel, dat in al z'n schakeringen zo blijft inspireren als dit Ermelose instrument, een inspiratie die tot dusver gereserveerd leek voor goed geconserveerde en niet kapot-gerestaureerde historische instrumenten.

2. De artistieke, die de orgelmakers hebben gedemonstreerd in zaken als intonatie, klankopbouw, toucher etc., is ten opzicht van het onder punt 1 genoemde een duidelijk muzikaal surplus. Als klankkenmerken van dit instrument zou ik willen noemen; cantabiliteit, breedte en diversiteit.

De opbouw van het prestantenplenum is zonder meer uiterst fraai en gravitatisch, zich baserend op de brede ondergrond van de zangrijke Prestant 8'. De fluiten komen in een behoorlijke diversiteit op

de beide klavieren voor en hebben duidelijk declamatorische en spirituele eigenschappen. Toegepast op dit instrument lijkt mij de uitdrukking "het orgel speelt" nog niet eens zo gek. De tongwerken zijn zeer fraai en artistiek (met name de welluidende Vos Humana, die je hier in de oud-hollandse combinatie met Baarpijp en Quintadeen kunt gebruiken). De 16 voets Cornet voegt zich zeer wel in een Grand-Jeu achtige opbouw. De pedaallabialen lijken mij iets te weinig belijnd. Vooral in het spelen van een triosonate gaat er te weinig dwingende zeggingskracht van uit.

De windvoorziening is mij toch iets aan de te labiele kant. Je hebt als speler het gevoel je teveel te moeten inhouden, vooral in plenumstukken. Een tweede spaanbalg zou ter voorkoming van dit euvel zeker wenselijk geweest zijn.

Het toucher stelt de speler in staat subtiele intenties te realiseren. Nuanceringen in aan- en afspraak zijn zeer goed realiseerbaar, al is de speling voor de "knik" in het Hoofdwerk mij iets te ruim.

Zowel qua klank als uiterlijk is dit een instrument dat de speler blijft boeien en hem uitdaagt in expressiviteit te wedijveren met het orgel. Ik ben blij, dat evenals dat bij de orgelspeelkunst het geval is, ook de orgelbouw z'n blik op het verleden richt met als doel: verrijking voor de toekomst. Moge de dialoog tussen spelers en bouwers in dit verrijgingsproces een belangrijke plaats hebben en houden.

Het orgel van de Christelijke Gereformeerde Kerk te Assen

door Tjibbe Heidinga

Op 26 maart 1980 werd door de Christelijke Gereformeerde Kerk van Assen de Bethelkerk in gebruik genomen.

Het gebouw dateert uit 1901 en werd gebouwd als Joodse Synagoge. Het is een ontwerp van de bekende architect Tjeerd Kuipers (1857-1942), die ook tekende voor o.a. het ontwerp van de onlangs fraai gerestaureerde Groningse Synagoge en vele tientallen gereformeerde kerken.

Na de tweede wereldoorlog werd de synagoge van Assen overgenomen en in gebruik genomen door de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt. Van 1970 af stond het gebouw leeg en werd met sloop bedreigd.

Tot in 1979 de Christelijke Gereformeerde Kerk er

haar oude gebouw aan de Kanaalstraat — inmiddels gesloopt, om plaats te maken voor woningen — voor 'inruilde'. Door deze transactie met de gemeente Assen kon de laatste herinnering aan het eens rijke Joodse leven in deze stad behouden blijven.

Na ingrijpende herstel- en verbouwingswerkzaamheden functioneert de kerk met bijgebouwen nu dus als kerkelijk centrum van de Christelijke Gereformeerde Kerk.

Het opmerkelijke van het kerkgebouw is dat de ruimte enerzijds vrij klein en intiem is en anderzijds door de grote hoogte (12.50 m tussen vloer en plafond) ongetwijfeld allure heeft. Mede door de redelijke akoestiek is een ruimte ontstaan die

bij uitstek geschikt is voor het vieren van de eredienst.

In een goed kerkgebouw hoort een goed orgel. Binnen de Christelijke Gereformeerde Kerk van Assen is dit een voortdurend streven geweest. Hoewel de kerkelijke gemeente klein in getal is (iets meer dan 100 gezinnen), heeft men het tóch aangedurfd om in de fraaie kerk óók een passend orgel te laten bouwen. Het besluit hiertoe is uiteraard niet lichtvaardig genomen. Maar veel besprekingen, veel wikken en wegen hebben tenslotte geresulteerd in de opdracht voor de bouw van een orgel met eenzelfde allure als het kerkgebouw.

Het ja-woord van de kerkeraad viel in mei 1980, mede nadat vertrouwen was gewekt voor de plannen van de orgelmakers Kaat & Tjihuis te Kampen, die in samenwerking met de adviseurs ing. H. R. Smedema te Winsum Gn. en ing. T. Heidinga te Leeuwarden een orgel hadden ontworpen met 22 stemmen, verdeeld over hoofdwerk, rugpositief en vrij pedaal. Voor een foto van het instrument verwijs ik naar de buitenomslag van dit nummer.

De stijl waarin heden ten dage de prominente Nederlandse orgelmakers werken, is waarschijnlijk het best gekarakteriseerd met de term Neo-Electicisme (electicisme: uit andere stelsels het beste kiezend). In kunstgeschiedenis vormt een dergelijke stijl veelal de overgang naar een nieuwe stijlperiode. Als de voortekenen dus niet bedriegen, moet over ca. 10 jaar een nieuwe stijlperiode te herkennen zijn.

Bij het kiezen van elementen uit andere stijlperiodes neemt men soms de kenmerken van een bepaalde school als uitgangspunt, terwijl ook wel het werk van een bepaalde orgelmaker model staat. Voor het ontwerp van het orgel van de Christelijke Gereformeerde Kerk van Assen is aansluiting gezocht bij het werk van Andreas Silbermann (1678-1734) en zijn zoon Johann Andreas (1712-1783). Er is niet naar gestreefd een stijlkopie te realiseren, veeleer is getracht te komen tot een eigentijdse interpretatie van een klassiek gegeven. De werkplaats van de orgelmakers Andreas en Johann Andreas Silbermann was gedurende en groot deel van de 18e eeuw gevestigd te Straatsburg. Men treft hun orgels dan ook aan in deze stad en wijde omgeving.

Het zal geen verbazing wekken dat het oeuvre van vader en zoon Silbermann moet worden gerekend tot de Franse School (Andreas werkte o.a. van 1704-1706) in de werkplaats van François Thierry te Parijs). De orgels uit de Franse School worden gekenmerkt door vurige tongwerken en een groots 'Grand Jeu', en door heldere prestanten en mixturen die samen een gesloten klinkend en voornaam 'Plein Jeu' vormen.

Voor het frontontwerp van het orgel te Assen is gekozen voor het schema dat Andreas hanteerde voor het orgel dat hij bouwde te Marmoutier. De orgelmakers Kaat & Tjihuis hebben de moeite genomen de torens van het orgel een halfcirkelvormige plattegrond te geven, terwijl de lijsten van kappen en basementen het klassieke hoofdstel vormen. Een typisch zuidelijk element zijn de in het fries voortgezette consoles onder de torens.

De kasten van het orgel zijn gemaakt van oregonpine en geschilderd in een roodbruine tint. Aparte vermelding verdient het snij- en steekwerk aan het orgel. Het werd volgens ontwerp van T. Heidinga, uitgevoerd door gemeenteleden en belangstellenden, allen amateurs. Het resultaat mag desalniettemin gezien worden! Het niveau van het snijwerk doet nauwelijks onder voor professioneel uitgevoerd werk.

Het orgel heeft drie sleepladen n.l. twee gecombineerde pedaalwerkkladen, die staan opgesteld in de hoofdkast en een windlade voor het rugpositief.

Klaviatuur

De windvoorziening heeft één magazijnbalg, die met ruim bemeten houten kanalen op de ventielkasten van de windladen is aangesloten. De winddruk bedraagt 70 mm waterkolom.

Het orgel heeft twee klassieke tremulanten n.l. een tremblant fort die op het gehele orgel werkt en een tremblant doux die op het rugpositief werkt.

De toetstructuur is geheel uitgevoerd in hout. Een deel van de draaipunten is niet ingevoerd. De manualen zijn als staartklavieren gemaakt. De tractuur van het pedaal en het hoofdwerk is uitgevoerd met walsramen, terwijl de tractuur van het rugpositief op de klassiek-Franse wijze, met steekers en in waaivorm opgestelde balansen is geconstrueerd.

De dispositie, met enkele nadere bijzonderheden van het pijpwerk, is als volgt:

Hoofdmanuaal

1. Montre 8'	C t/m b in het front
2. Cornet 5 st. discant	Op verhoogde banken achter het front Het 8'-koor met roeren Samenstelling: c ¹ 8-4-2 2/3- 2-1 3/5 Groot octaaf hout Geheel van orgelmetaal, vanaf c ¹ met enge lange roeren. C t/m Ais in het front.
3. Bourdon 16'	Samenstelling:
4. Bourdon 8'	C
5. Prestant 4'	co
6. Doublette 2'	c1
7. Fourniture 4st.	c2
	c3
8. Cymbale 2 st.	Samenstelling:
	C
	c0
	c1
	c2
	c3
9. Trompette 8'	
10. Clairon 4'	

Rugpositief

11. Prestant 4'	C t/m cis in het front
12. Bourdon 8'	Met roeren
13. Flûte 4'	Vrij wijd van meensuur
14. Nasard 2 2/3	Fluïtmensuur
15. Doublette 2'	Samenstelling:
16. Tierce 1 3/5	C
17. Fourniture 4 st.	c0
	c1
	c2
	c3
18. Cromhorne 8'	

Pedaal

19. Soubasse 16'	Geheel van hout
20. Octave 8'	C t/m F in het front
21. Trompette 8'	
22. Clairon 4'	

De manualen worden gekoppeld door het bovenklavier te verschuiven.

Tirasse grootmanuaal.

Tirasse positief.

Tremblant fort op het gehele orgel.

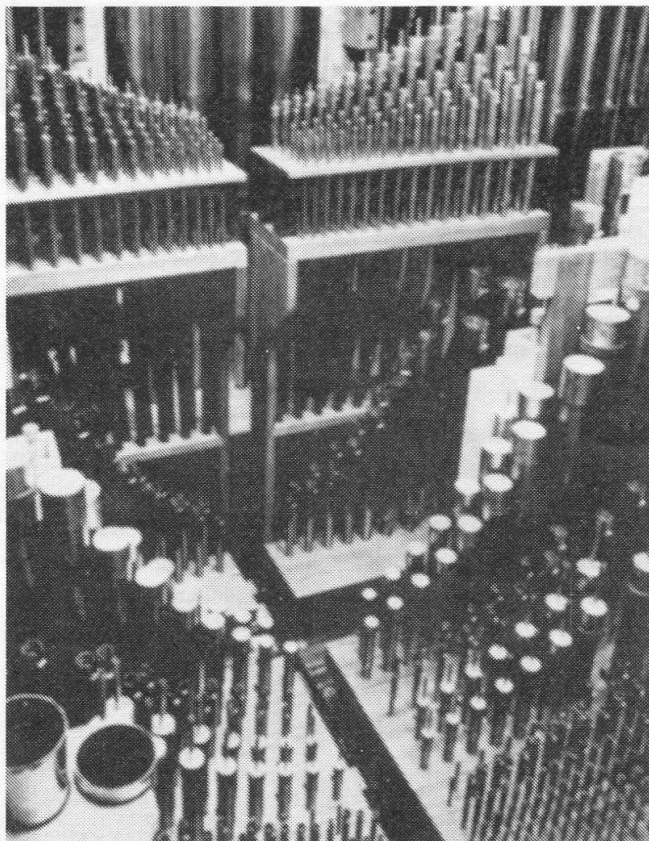
Tremblant doux op het positief.

Omvang klavieren: Manualen C - f3.

Pedaal C - dl.

Het metalen pijpwerk heeft een gehamerde uitvoering bij een hoog loodgehalte.

Aantal pijpen: 1560. Is het triviaal op te merken dat al het pijpwerk binnen de orgelkasten staat opgesteld?

*Pijpwerk Hoofdwerk.
Achter het front de op banken geplaatste Cornet.*

Het orgel is gestemd in de 1/6 komma-temperatuur. Hierbij zijn de kwinten dus 1/6 komma te klein. De kwint es - bes is echter 1/6 komma te groot gestemd. De es is dan als dis bruikbaar, terwijl de kwint gis - dis nu een 1/2 komma te groot wordt en daardoor redelijk bruikbaar is,

De veel gebruikte grote tertsen blijven in dit systeem nog 1/3 komma te groot (bij de evenredig zwevende temperatuur zijn ze 2/3 komma te groot).

De onzuiverheden zijn dus over kwinten en tertsen beide verdeeld. Er zijn geen helemaal reine of bijna reine intervallen.

Voor onze, door de evenredig zwevende temperatuur bedorven oren, is dit een bijzonder plezierige stemming, die het verdient meer te worden toegepast. De klank van het orgel wordt zeer rustig en gesloten (vooral het 'Plein Jeu'), terwijl toch alle toonsoorten goed tot redelijk bruikbaar zijn.

Het orgel werd op 17 december 1981 door de kerkelijke gemeente in een speciale dienst in gebruik genomen.

Het officiële ingebruiknemingsconcert volgde op 15 januari 1982, waarbij het orgel werd bespeeld door Hans van Nieuwkoop.